

Культурологія

УДК 930 [008] 477

Веденєєв Дмитро Валерійович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
zastava67@i.ua

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Метою дослідження є виявлення змісту й динаміки соціокультурних характеристик волонтерського руху як новітнього явища соціально-політичного й соціально-економічного буття України. **Методологія** дослідження ґрунтується на використанні культуролого-генетичного, соціологічного, структурно-системного, історико-порівняльного методів для виявлення джерел походження і сутнісних характеристик волонтерства як специфічної складової суспільного життя і новітньої структури українського соціуму. **Наукова новизна** полягає у виявленні наріжних соціокультурних й соціально-психологічних властивостей волонтерського руху як наслідку новітніх процесів трансформації соціуму після 2014 р. **Висновки.** Волонтерський рух тяжіє до набуття усталених рис осередку громадянського суспільства в Україні та певної соціальної групи. Волонтерські об'єднання перетворилися на новітній елемент соціально-політичної стратифікації українського суспільства. Структурно-функціональні трансформації волонтерського руху відбуваються під вирішальним впливом та у контексті розв'язання загальнодержавних проблем, становлення інститутів громадянського суспільства. Актив волонтерського руху демонструє комплекс соціокультурних рис, зумовлених як походженням із верств населення із наявною корпоративною культурно-ментальною особливістю, так і тією соціальною функцією, яку намагається закріпити за собою ця страта в умовах ринкової економіки та тенденції до зміцнення соціально-політичних позицій верхівки національного варіанта "середнього класу".

Ключові слова: соціальна структура, суспільне життя, корпоративна ідеологія, корпоративна культура, суспільні настрої, громадські об'єднання України.

Веденеев Дмитрий Валерьевич, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры гуманитарных дисциплин Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Социокультурное явление волонтерского движения в современной Украине

Целью исследования является выявление содержания и динамики социокультурных характеристик волонтерского движения как новейшего явления общественно-политического и социально-экономического существования Украины. **Методология** исследования основана на использовании культуролого-генетического, социологического, структурно-системного, сравнительно-исторического методов для выявления источников происхождения и сущностных характеристик волонтерства как специфической составляющей общественной жизни и новейшей структуры украинского социума. **Научная новизна** состоит в выявлении автором базовых социокультурных и социально-психологических свойств волонтерского движения как следствия новейших процессов трансформации социума после 2014 г. **Выводы.** Волонтерское движение стремится приобрести выраженные черты элемента гражданского общества в Украине и определенной социальной группы. Волонтерские объединения превратились в новейший элемент социально-политической стратификации украинского общества. Структурно-функциональные трансформации волонтерского движения происходят под решающим влиянием и в контексте решения общегосударственных проблем, становления институтов гражданского общества. Актив волонтерского движения демонстрирует комплекс социокультурных черт, обусловленных как происхождением из слоев населения с выраженными корпоративными культурно-ментальными особенностями, так и той социальной функцией, которую пытается закрепить за собой эта страта в условиях рыночной экономики и тенденции к укреплению социально-политических позиций национального варианта "среднего класса".

Ключевые слова: социальная структура, общественная жизнь, корпоративная идеология, корпоративная культура, общественные настроения, общественные объединения Украины.

Vedeneev Dmytro, Doctor of Science in History, Professor, Chair of Humanitarian Sciences, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Sociocultural Phenomenon of Volunteerism in modern Ukraine

The purpose of the article is to identify content and dynamic of the socio-cultural characteristics of the volunteerism as the modern phenomenon of the socio-political and socio-economic existence of Ukraine. **The methodology** of the study is based on the using of the cultural-genetic, sociologic, structural-systemic, historical-comparative methods to identify the origin and main characteristics of the volunteerism as the specific component of the social life and modern structure of Ukrainian society. The **scientific novelty** consists of the identification by the author of the leading sociocultural and socio-psychological properties of the volunteerism as the consequent of modern society transformation processes after 2014, which is seemed to become the stable features of the strata of civil society in Ukraine as well as the

separate social group. **Conclusions.** The voluntaries unions are turned into the modern element of the socio-political stratification of the Ukrainian community. The structural-functional transformations of the volunteerism occur under the decisive influence and in the context of the whole-states problems solving the civil society institutions formation. The active participants of the volunteer movement are shoving the complex of the sociocultural features, which are determined as well by the origin from the part of society with the existing corporate culture, as that social function, which this stratum is trying to secure in the conditions of market economy and the tendency to strengthen the socio-political positions of the national "middle class" variant.

Key words: social structure, social life, corporate ideology, corporate culture, public mood, Ukrainian civil associations.

Дослідницький напрям із всебічного вивчення волонтерського руху в іпостасях новітньої складової сектору безпеки й оборони, суспільної групи, культурно-ментального кластеру соціуму, економіко-управлінської корпоративної спільноти тощо тільки починає формуватися у вітчизняній гуманітаристиці і потребує, безперечно, міждисциплінарних зусиль (численні інформаційно-публіцистичні, мемуарні й соціально-рекламні публікації на тему волонтерської діяльності не входять у предмет авторського дослідження, хоча мають перспективне джерелознавче значення для науковців).

Аналіз й певні узагальнення щодо соціальних функцій та соціокультурних характеристик волонтерства з'являються в аналітичних огляд та колективних дослідницьких працях, присвячених вивченню новітніх трансформаційних процесів в українському суспільстві, формуванню нової якісної структури самодіяльного населення, вивченню самоутворення модерних корпоративних груп населення, які породжують і певну групову ідеологію та соціокультурні тренди. Серед подібних ґрунтовних праць можна назвати роботу колективу науковців Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) при Президенті України "Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики" [7], основану на солідному емпіричному матеріалі соціологічних досліджень щодо суспільного визнання волонтерства та його ролі у продуктивній діяльності й забезпеченні військових формувань України.

Внесок і можливості добровільних об'єднань громадян для зміцнення оборонного потенціалу України знайшли висвітлення в окремій аналітичній записці НІСД [4]. Проблема волонтерства крізь призму розвитку громадянського суспільства та в умовах специфічних викликів національної безпеки України знайшла висвітлення у праці відповідальних співробітників НІСД В.Яблонського, О.Балакірева, Т.Бельської та інших, підготовленої на виконання на виконання Указу Президента України від 26 лютого 2016 року № 68 [13]. Предметом вивчення науковців НІСД обґрунтовано стали правова атмосфера й транспарентність у діяльності громадських об'єднань України, число яких поповнюється і осередками волонтерського руху [1].

Серйозну увагу реструктуризації українського суспільства та появі нових корпоративних груп приділяють неурядові аналітичні організації, для яких властиве більш розкуте бачення багатомірних наслідків буття України останніх років, зокрема – "Інститут стратегічних досліджень "Нова Україна". Базуючись на матеріалах вивчення громадської думки Центра стратегічних досліджень "СОФІЯ", його експерти (передовсім О.Левцун та В.Потапенко), приділяють увагу волонтерам як новітній суспільно-політичній та соціокультурній групі, її походженню, перспективним функціям у суспільстві та самоідентифікації [9, 10, 12].

Поступово розвиток волонтерського руху стає предметом розгляду капітальних колективних та монографічних праць, присвячених актуальним проблемам державного будівництва й забезпечення національної безпеки України [5, 14]. Розвиток добровільного руху у цивільному секторі стає предметом обговорення й наукових повідомлень на численних наукових конференціях безпекової, воєнно-історичної, воєнно-технічної та іншої профільної спрямованості [2, 3, 6, 11].

Розвиток й структурно-функціональні трансформації волонтерського руху відбуваються під вирішальним впливом та у контексті розв'язання загальнодержавних проблем, становлення інститутів громадянського суспільства з урахуванням соціокультурної специфіки українського народу (у загальногромадянському розумінні цього визначення). Станом на 1 квітня 2014 р. в Україні було зареєстровано майже 78 тис. громадських організацій, понад 15 тис. благодійних осередків, понад 1500 органів самоврядування населення [4].

Волонтерські об'єднання, що виростили на ґрунті громадянської активності, стали суб'єктом державної політики, помітним елементом видозмін соціальної структури українського суспільства, їх становище та внутрішні процеси у волонтерському середовищі віддзеркалюють значущі тенденції соціально-економічного й безпекового порядків, властивих Україні в цілому.

Одним із магістральних чинників зростання ваги волонтерства як соціального явища стали якісна активізація трендів самодіяльної активності громадян, загострене відчуття "пасіонарною" їх частиною невірності багатьох кричущих суперечностей, які законсервувалися в інтересах "традиційних" панівних верств (сил, корпоративних угруповань) в період пострадянського буття України, які увібрали в себе (як основу) частину партійно-радянського апарату й директорського корпусу підприємств важкої промисловості, окремих співробітників правоохоронних органів й регіональних керівників, ділків тіньової економіки, трансформованого у ринкових умовах криміналітету. Особливим викликом для "нової

генерації" тих, хто освоював хворобливий економічний простір пострадянської України, стали потужні олігархічні клани, котрі напряму впливали на депутатський корпус, макрорівень внутрішньої політики, посіли панівні позиції у медіа сфері держави, спиралися на потужні корумповані позиції у державному апараті та власні сили безпеки

З 2014 р. значно зросла частка громадян України, залучених до благодійної та волонтерської діяльності. Соціологічне дослідження Фонду "Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва" (спільно з КМІС), показало, що 32,5 % українців лише протягом травня-вересня 2014 р. переказували коштів на рахунки української армії. Ще 23 % громадян скористалися допомогою благодійних фондів та волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти саме через ці громадські інституції. 9 % громадян брали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам. Особисто допомагали вимушеним переселенцям речами та грошима 7 % українських громадян. Безпосереднім збором коштів, ліків, речей та доставкою їх в зону проведення АТО займались 3 % [7, 15].

Волонтерство дійсно стало наслідком, актором й каталізатором одночасно глибинних тенденцій трансформації структури та настроїв соціуму. Так, за даними загальнонаціонального опитування Фонду "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва та Київського міжнародного інституту соціології (8-20 жовтня 2015 р.), половина респондентів вважала, що за останні два роки зросла "готовність громадян до захисту своїх прав, свобод та гідності, а також їх прагнення до об'єднання через створення громадських організацій та рухів". Водночас 57 % опитаних проявляють дедалі більшу готовність безоплатно приділяти свій час суспільно корисним справам; 60 % відзначають зростання готовності громадян України до пожертвування особистих коштів на корисні справи; 41 % – їх всезростаючу зосередженість на громадській діяльності. При цьому пересічні громадяни віддають належне суспільно-корисній діяльності громадських організацій, особливо виокремлюючи з-поміж ті, діяльність яких спрямована на благодійність (49 %) та волонтерську діяльність (48 %). Лідерами суспільної довіри у 2014–2015 рр. стали волонтери (у грудні 2015 р. їм довіряли 68 %, не довіряли – 19 %, баланс довіри-недовіри становив +49 %) та громадські організації (61 %) [13, 9].

Промовистою ознакою громадської самоорганізації стало поширення в суспільстві добродійності й волонтерського руху діяльності, що пов'язано з військовим конфліктом. Як зазначають спеціалісти Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) при Президенті України, моніторинг ставлення до волонтерства та переселенців з Криму і Донбасу наприкінці 2014 р. показав, що "більшість жителів України, стурбованих ситуацією на Сході України, переказували гроші (52,7 %), приносили речі або продукти харчування у благодійні фонди або волонтерські організації (40 %); 27,8 % респондентів купували продукти із специфічним маркуванням, яке вказувало на те, що частина прибутку від їх продажу піде на потреби армії; 25,2 % респондентів самостійно купували речі та продукти, необхідні військовим та вимушеним переселенцям" [13, 20-21].

Що стосується оцінки ефективності у протидії загрозам національній безпеці, то респонденти найвище оцінили (за 5-бальною шкалою де 5 означає "максимально ефективну") передусім волонтерські організації (3,98), добровольчі батальйони (3,69), Національну гвардію (3,36), Збройні сили (3,25). Правоохоронні, безпекові та інші органи державної влади – Державна прикордонна служба, СБУ, МВС, Президент, Міністерство оборони, Генеральний штаб ЗСУ, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України – отримали оцінки нижче 3 балів [13, 20-21].

Свідченням визнання ролі волонтерського руху у забезпеченні життєво важливих інтересів державотворення, забезпечення обороноздатності, його провідної місії у творенні підвалин громадянського суспільства й самоврядування став Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68, який ставить за мету "налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства". Цей акт затвердив "Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки", передбачив утворення Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства – консультативно-дорадчого органу при Президентові України (куди увійшло 27 представників громадянських об'єднань).

Згідно з даними сайту "Книга пам'яті полеглих за Україну" Національного військово-історичного музею (на сьогодні цей інформаційний ресурс, фактично, є найбільш точним поіменним банком даних щодо загиблих у ході збройного конфлікту на Сході України від 2014 р.) загальні безповоротні втрати (загиблі й померлі під час виконання місії) учасників волонтерського руху обчислювалися у щонайменш 14 осіб. Крім того, загинуло два співробітники Волонтерської групи "Аеророзвідка". "Засновник та ідеолог" (за визначенням колег та ЗМІ) самої групи "Аеророзвідка", киянин, інженер за освітою В.В.Кочетков-Сукач ("Чубака", 1971 р. нар.) загинув від вибуху міни-розтяжки 15 березня 2015 р. біля селища Красногорівка Донецької обл. під час виконання завдання із ведення аеророзвідки. "Чубака", посмертно відзначений орденом Богдана Хмельницького III ст., з соціально-психологічного погляду слугує наочною ілюстрацією джерел формування "волонтерів" як динамічної бізнес-управлінської частки населення, яка прагне інституюватися як впливовий для влади (інтегрований у владу) сегмент українського соціуму, "верхівка середнього класу" й своєрідний національний варіант наслідків "рево-

люції менеджерів" – антитези економічно й конкурентно ворожих, ментально неприязних їм пострадянських олігархічних груп із їх ототожненням у свідомості із індустріальними регіонами південно-східної України ("донецькими"). В. Кочетков у 2000–2014 рр. працював на менеджерських посадах або був керівником низки кампаній (переважно – інвестеційно-посередницької, "компрадорської" спрямованості), входив до Координаційного бюро з підготовки до Євро-2012 при Кабінеті Міністрів України, а 2009 р. був помічником віце-прем'єр-міністра України. Виявив активну участь у Майданах 2004 та 2013–2014 рр., займаючись постачаннями палива, покришок та іншої матеріальною допомогою [8].

Вже влітку 2014 р. запроваджується практика формування соціального статусу волонтерів через відзначення державними нагородами. Так, з нагоди чергової річниці незалежності України, 23 серпня 2014 р. Указом Президента України було відзначено велику групу волонтерів: орденом "За заслуги" III ст. – 17 осіб; княгині Ольги III ст. – 7, медаллю "Захиснику Вітчизни" – 9; медаллю "За працю і звитягу" – 2 осіб. По суті, нагородження груп волонтерів стало частиною державного ритуалу, і відбувається з нагоди Дня Незалежності, Міжнародного дня волонтера (у грудні 2014 р., наприклад, ордени отримали 17 волонтерів одночасно), Міжнародного Жіночого дня (у 2015 р., скажімо, з-поміж 31 нагороджених орденами жінок 12 вважалися відзначеними як волонтери), інших державних свят.

Своєрідною формою заохочення волонтерів стало включення їх у рейтинги впливовості в Україні, підвищення їх суспільного іміджу та "пізнаваності" у соціумі. Визначаючи рейтинг 100 найвпливовіших жінок 2014 р., журнал "Фокус" на перше місце поставив збиральний образ "Жінки миру", куди віднесено, переважно, "волонтерів АТО" – загалом 12 жінок. Поступово запроваджується практика пошмертних нагороджень, що свідчить про моніторинг волонтерськими організаціями процесу суспільного утвердження й цілеспрямовану меморіалізацію свого середовища з метою кристалізації відповідного "офіційного міфу" як частини т.зв. "соціальної пам'яті", яка в умовах панування витончених інформаційно-психологічних технологій є ефективним важелем формування масової свідомості й культури, державного управління.

Відповідні кроки вживаються із заохочення й підвищення соціального статусу волонтерів, які безпосередньо діяли у зоні проведення АТО. 1 квітня 2015 р. вступили в дію зміни до Закону України "Про волонтерську діяльність", котрі скасовують обов'язковість отримання відповідними організаціями статусу волонтерських, передбачають волонтерську діяльність у зоні АТО, запроваджують виплату одноразової допомоги пораненим волонтерам та сім'ям загиблих волонтерів (порядок та умови виплат регулюються спеціальною постановою КМ України), а також визначають повноваження центрального органу виконавчої влади з державної політики у сфері волонтерської діяльності – Міністерства соціальної політики України. У червні 2015 р. набули чинності зміни до закону "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", що дозволили отримання волонтерами статусу інваліда війни і поширили дію цього закону на сім'ї волонтерів, що загинули чи зникли безвісти.

14 березня 2016 р. народний депутат України (міжфракційне об'єднання УКРОП) Андрій Денисенко вніс законопроект №4192 "Про внесення змін до деяких законів України стосовно статусу волонтерів". Пропонується, аби статус учасника бойових дій у порядку, який раніше було визначено Кабінетом Міністрів, отримали волонтери, які надавали допомогу збройним силам України, а також ті особи, котрі допомагали іншим військовим формуванням і правоохоронним органам в зоні проведення антитерористичної операції, бойових дій та збройних конфліктів. Йдеться і про збереження усіх соціальних гарантій для членів сім'ї волонтера в разі його загибелі, а самі волонтери зможуть отримати статус учасника бойових дій за умови наявності документів, які підтверджують факт надання ними волонтерської допомоги в зоні збройного конфлікту.

Підтвердженням енергійного входження піонерів волонтерського руху у високі ешелони українського істеблішменту стало призначення їх на високі управлінські посади (рівня радника Президента України, заступників або помічників міністра, радників міністрів тощо).

У соціологічній думці України поступово утверджується погляд на "волонтерів/громадських активістів" як на окрему "станову групу, що динамічно розвивається і має реальні владні повноваження через контроль за підбором кадрів, участі у державних проектах, часткової інтеграції до держслужби та офіційних силових структур". До неї наближається та має певну спорідненість й спільні інтереси група "силовиків/ветеранів", яка чимось нагадує спеціалістам "козацьку старшину" (генералітет, офіцерство) та "вільних козаків" (представники добровольчого руху, самооборони Майдану, ветерани АТО). Вибухоподібна кристалізація цих груп відбувається на тривожному фоні стрімкого скорочення національного багатства й чергової хвилі його переподілу. "Українське життя, – констатує д.е.н. В.Потапенко, – значною мірою перестало бути спільним суспільним процесом в межах держави, а перемістилося в громади в межах земель та окремих станів..." [12, 40-41]. Зауважимо, що і волонтерський рух має свій регіональний вимір, тяжіє до блокування у питаннях корпоративних інтересів із місцевою верхівкою ("елітами").

"Добровольчий" прошарок виявився здатним на швидке організаційне оформлення, мобілізацію та енергійну діяльність в силу наявності вже в Україні відповідної помітної та активної соціальної групи й типу суспільних відносин, та відносин "суспільство-держава". Волонтерський рух в основі своїй мав пострадянський специфічний соціально-економічний прошарок, який утворився у вирі процесів

приватизації, руйнації потужного індустріального укладу, розвитку ринкових відносин та майнового розшарування суспільства, наявності сильного бюрократичного пресу та потужного впливу на політичне життя олігархічних кланів, які паразитували на колишній великій "загальнонародній власності".

Згадана верства обрала собі самоназви "середній клас", "креативний клас", "малий та середній бізнес" (який становив її економічну платформу). Будучи відносно незалежним матеріально, соціально активним із якісною радянською освітою, "вростаючи" у болісну систему "дикого капіталізму", цей прошарок сформував своєрідну компілятивну, станову ідеологію з "демократичних і ринкових цінностей", "європейської орієнтації", націоналізму здебільшого економіко-протекціоністського забарвлення (волонтерський склад був переважно урбанізованим, російсько- або двомовним контингентом), антирадянських (антикомуністичних) пропагандистських стереотипів, русофобії (по відношенню до штучного образу Росії як уособлення "загрози комуністичного реваншу", "відновлення імперії"), і побоювання, звісна річ втрати власних активів економічно більш потужним олігархатом і великим бізнесом північного сусіда.

Майбутні "провідні волонтери" мали відповідну власність, статки, автотранспорт, напрацьовані зв'язки, чималий досвід налагодження бізнесу та його виживання у несприятливих умовах, необхідні контакти в ЗМІ та політичних партіях, і являли собою специфічний соціально-психологічний тип діяльної, енергійної, рішучої, прагматичної особи із розвинутим відчуттям кон'юнктури, достатнім освітнім рівнем і чітким розумінням того, що варто захищати і що можна втратити. Не випадково у мірі стабілізації воєнно-політичної ситуації (її "заморожування" "Мінським процесом") волонтерські об'єднання (по суті – осередки зростання й захисту інтересів "середнього класу") вжили зусиль до використання сприятливої для себе (і певною мірою завойованої) історичної ситуації для зміцнення економічних позицій, в т.ч. – за рахунок входження у владу, формування важелів впливу на розвиток країни, творення відповідного власного позитивного іміджу.

З іншого боку, новітній елемент українського соціуму страждав від корупції та свавілля бюрократичного апарату, недосконалості податкової системи, "гібридності" пострадянської економіки, панівного впливу у політичному житті лобі кількох великих олігархічних кланів, які економіко-територіально розташовувалися у кількох областях Сходу України.

Після 2014 р. "волонтери" як перспективна страта опинилися у доволі суперечливій ситуації. Поряд із стрімким зростанням впливу, високим ступенем симпатій населення, появою лобістських груп у Верховній Раді ("комбати", "професійні революціонери", представники грантових політико-гуманітарних організацій тощо), у місцевих органах влади, поступово втратою позицій "старим" олігархатом (стрімка "деіндустріалізація", втрата на 60-70% традиційних ринків в країнах СНД, виникнення "ЛНР" та "ДНР" із відповідним перерозподілом власності у важкій промисловості), відчутною іміджевою компрометацією частини олігархату, "креативний клас" зіткнувся із новою боротьбою за перерозподіл економічних позицій з різким зростанням силового елементу (із втягненням туди "побратимів" із добровольчих, політизованих озброєних формувань, які після проведення офіційного їх переходу до військових формувань України автоматично стають незаконними збройними угрупованнями), швидким зубожінням населення (колективного клієнта "малого й середнього бізнесу"), зростанням кримінальної злочинності та тієї ж корупції, фіаско очікувань на "широкий вихід на ринки ЄС" та "нові горизонти євроінтеграції" тощо.

За даними соціопитування Центру соціологічних досліджень "Софія" (липень 2016 р.), 25% осіб вважали, що "цілі революції не досягнуті й потрібен новий Майдан", а 35% вбачали вихід у дострокових виборах до Верховної Ради України. Дослідники розцінили цей показник як високий, та підтвердження наявності чималої радикально налаштованої частини населення, здатної виступити детонатором суспільного вибуху. Аналізуючи ці дані, фахівці зазначають, що в очах громадян генераторами загроз їх безпеці, особистому майбутньому та добробуту передовсім виступають корупція, злочинність та зубожіння. Одним із наслідків цього є бажання "відокремитися від проблем" на рівні свого регіону або територіальної громади, що породжує центробіжні тенденції, на яких можуть паразитувати місцеві "еліти", клани та зовнішні сили по периметру кордонів України. Зазначимо, що за даними Київського міжнародного інституту соціології (грудень 2016 р.), ступінь недовіри Верховній Раді перевищив 82%, уряду – 72% [9, 69-71].

При цьому ж бюрократичний апарат (при частковому персональному оновленні), корупція та збереження позицій впливу олігархату породили розчарування, що сублімується у заклики "завершити революцію", влаштувати "третій майдан", "усунути зрадників ідеалів Майдану" тощо. Наведені обставини потенційно перетворюють "волонтерів" як корпоративний прошарок у дієву особу майбутніх бурхливих політичних подій.

Зрозуміло, що інкорпорація делегатів від волонтерського руху (реальний механізм їх персонального підбору залишає дослідникам простір для інтерпретацій) означає формування владою механізму гармонізації взаємодії між новою й вельми енергійною верствою суспільства, запровадження своєрідного механізму комунікації та погодження інтересів (амортизації конфліктів), тим більше, що за висуваннями стоїть певний сектор національної економіки, прошарок громадян із усвідомленням своїх інтересів та правосвідомістю, прагненням до реального впливу й забезпечення корпоративних пререференцій, ідеологічно-ціннісною системою, досвідом й навичками тиску на владу (від роботи у ЗМІ і до силових вуличних акцій), достатнім авторитетом у суспільстві та здатністю до швидкої протестної мо-

білізації (передовсім – через соціальні мережі). "Характерною особливістю розвитку волонтерського руху в цей період, – підкреслюють безпекознавці, – є залучення соціальних мереж до підтримки та поширення громадянських ініціатив, які здебільшого функціонували у форматі "неформальних волонтерських груп". Інформаційні технології допомогли створити нову якість комунікації між однодумцями, пришвидшили термін виведення волонтерських проєктів на рівень їх практичної реалізації" [7, 17-18].

Волонтерство тісно взаємодіє із національною діаспорою, виходить у світовий інформаційний простір. Спрямування верхівки волонтерів (у прямому й умовному позначенні) в цілому відповідає прагненню впливових зовнішніх сил до скасування (суттєвого підриву потуги) олігархічних угруповань з метою демонтажу індустріального сектору економіки, впровадження України як "аграрно-торгівельно-дрібнобуржуазної" території у відведену їй лакуну світового розподілу праці, усунення внутрішніх центрів впливу на формування державної політики тощо. Водночас виникли проблеми управлінського й комерційного порядку у "вищому колі" самого волонтерського руху. Так, у січні 2105 р. харківський волонтер та засновник організації "Російськомовні українські націоналісти" Р.Донік із гучними заявами вийшов зі складу Координаційної ради Асоціації народних волонтерів України (АНВУ) та із її лав. За його словами, АНВУ створювалася як посередник у комунікаціях між волонтерським рухом та державою, передовсім – МО та Міністерством охорони здоров'я України. Натомість, стверджував він, верхівка Асоціації перетворилася у лобістську групу ("междусобойчик") із просування корпоративних інтересів, зокрема – з питань комплектування польових аптекоч знеболювальними препаратами наркотичної дії [15].

На сьогодні очевидним є не тільки зрощення частини екс-волонтерів з певними сегментами апарату держуправління, а й небезпека використання їх різними центрами силами у внутріполітичній конкуренції. Актуальною загрозою, констатують дослідники-безпекознавці, виступають недотримання добровольчими об'єднаннями порядку звітності про свою діяльність перед органами влади, причому спостерігається тенденція до зменшення рівня контрольованості: якщо у 2013 р. звітувало майже 42% самодіяльних об'єднань, то через рік – 35%. Зростають корупційні ризики у роботі волонтерів, шанси переходу їх під контроль політичних партій, включаючи "постановку на баланс" певної партії [1]. Парадоксально, але вимагаючи "європейської правової держави" волонтерський актив спокійно іде на порушення національного законодавства.

Згадана нетранспарантність волонтерського середовища виступає прямим криміногенним фактором за умов сумнівної першості України за рівнем корумпованості у Європі. "Перша й найголовніша ... перешкода для українського соціуму полягає в непрозорості процесів формування й витрачання ресурсів, у браку належної достовірної інформації, доступної для всіх учасників процесу планування та програмування, – визнає один з керівників НІСД, член-кор. НАН України О.Власюк. – Така непрозорість ... живить корупцію, але й корупція, у свою чергу, культивує подібну непрозорість. Є й така перешкода, як культура надмірного втаємничування, наслідком чого є недоступність інформації безпекового або оборонного змісту для всіх учасників процесу планування та програмування розвитку, особливо тих, які представляють цивільний і комерційний сектори економіки" [5, 447-448].

Критерії відбору волонтерів, які будуть звільнені від оподаткування не визначені нормативними актами, що, на думку експертів, створює механізми для зловживань: в умовах, коли не визначено жодного порядку звітності волонтерів-фізичних осіб про використання благодійних пожертв на цілі АТО, а також критеріїв оцінки їхньої допомоги, спрямованої на цілі АТО, не можна виключати застосування тиску з боку укладачів реєстру волонтерів АТО – Державної фіскальної служби України. Приватні грошові перекази практично не контролюються державними органами, зокрема, Державною фіскальною службою України. Волонтери нерідко доправляють у зону АТО вантажі незаконно ввезеного до України. Ситуацію ускладнило введення мораторію на притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності волонтерів, що порушили українське законодавство під час збору коштів, матеріальних ресурсів та їх транспортуванні до зони АТО на час її проведення. Окремо доцільно визначити небезпеку втягування волонтерських організацій у незаконний обіг (торгівлю) зброєю та боєприпасами із зони АТО, здійснення якої нерідко ведеться злочинними угрупованнями під маркою волонтерства [7, 30-31].

В останні три роки всі заміри стану соціально-економічного буття України фіксують різке погіршення майнового становища, відсутність віри у можливість зрушень на краще, занурення у проблеми елементарного виживання, що завдало відчутного удару по громадянській свідомості й правовій культурі самодіяльного населення. Промовистими у цьому відношенні є репрезентативні соціологічні опитування, проведені у 2016 р. у всіх областях України (крім Криму) Центром соціологічних досліджень "СОФІЯ". Частка осіб, які вважаються, що розвиток держави відбувається у вірному напрямі, скоротилася з 20% у 2015 до 13% в 2016 р., відповідно, частка респондентів, які впевнені у неправильному русі країни зросла з 68 до 73%. Серед опитаних до 82% висловили думку, що після зміни влади у 2014 р. життя погіршилося тією або іншою мірою [9, 69-70].

Будучи багато у чому породженням суспільного піднесення, різновекторних інтересів, очікувань щодо відкриття нових владних та (переплетених з ними) соціально-економічних ліфтів, волонтерський рух та пов'язана з ним інформаційно-ментальна "аура" закономірно відчули помітний вплив змін у реальній ситуації в державі, стрімкої деградації продуктивних сил й пов'язаних з цим суспільних настроїв. У таких умовах, відсутність дієвого діалогу між державою і суспільством відкривають простір

для стихійних протестів (хвилі "міні-майданів") та поширення охлократичної моделі самоврядування у суспільстві, попереджають досвідчені суспільствознавці. Згідно власним дослідженням "Transparency International", 86% опитаних громадян України скептично ставляться до "боротьби з корупцією" офіційних інституцій, а сам рівень корупції в Україні згадана організація вважає найгіршим в Європі та Центральній Азії [16].

Аналіз достатньо неупереджених соціологічних досліджень наштовхує науковців на констатацію неухильного згортання громадянської активності. Дослідження виявили ерозію соціокультурного та іміджевого базису, на якому актив волонтерського руху конструє економічну привілейованість, моральну самоідентифікацію, корпоративну етику, привабливий образ та обґрунтування "невід'ємного права" на помітну частку політичного впливу та державного управління. Як зазначають аналітики Інституту стратегічних досліджень "Нова Україна" (на підставі опитувань ЦСІ "СОФІЯ" у 2017 р.), спостерігається "скорочення благодійної допомоги армії, втратив колишній розмах волонтерський рух" на фоні втрати "безумовного пієтету щодо "добробатівців" через оприлюднення фактів злочинного поводження та судів над окремими їх учасниками.

У 2017 р. менше чверті опитаних громадян підтримували перспективу активних бойових дій на Сході. 27,3% респондентів вважали збройний конфлікт на Донбасі наслідком боротьби олігархів за власні інтереси, 15,2% вбачали причини кровопролиття у спробі збагатитися на контрабанді, незаконних оборудках, торгівлі зброєю тощо. При цьому ж майже 74% виходили з того, що сама влада наживається на війні і не зацікавлена у припиненні конфлікту [10, 27].

Отже, структурування волонтерського руху, вживлення його інституційованих форм у новітню соціальну стратифікацію українського суспільства та делегування своїх представників до системи державного управління набуло характер константи соціокультурного розвитку України. Спеціалісти доходять висновку, що нові форми взаємодії, що виникли у 2014–2015 рр., довели свою ефективність у порівнянні із усталеними та нормативно врегульованими інститутами. Водночас потужними соціокультурними й соціально-психологічними чинниками зростання схильності "пасіонарної" частки самодіяльних громадян до вирішення своєї долі поза межами державного сектору та до забезпечення власних соціально-майнових ліфтів стали:

- зміна структури зайнятості населення (зі значною часткою індивідуально-приватновласницької форми діяльності та власності, появою маргінальних прошарків населення без визначених занять та певної соціальної шпарини);
- формування помітних паростків громадянської самоорганізації (структурування), які рішуче (нерідко – егоїстично) протиставляють себе державі як такий;
- підвищення віри у власну спроможність до "змін на краще", загострене прагнення до справедливості, настрої військового братерства й психологічного протиставлення спільноти комбатантів "владі та корупціонерам, які зрадили Майдан";
- завищені (ейфоричні) соціальні очікування населення від політичних подій 2013–2014 рр., які не виправдалися й привели до соціальної апатії, агресивності та зневіри у регуляторну спроможність легітимної державності;
- знецінення традиційних ментальних цінностей українського народу, включаючи працелюбність, трудову етику, колективізм, повагу до старших, пріоритетність сімейного кола тощо;
- загальна радикалізація свідомості молоді, поширення впливу організацій, які сповідують крайні погляди на фоні поступового занепаду культурно-освітнього потенціалу, освіченості населення, панування маскультури та низьковартісної інтернет-продукції тощо.

Література

1. Відкритість і прозорість у діяльності громадських об'єднань: стан, проблеми, перспективи вирішення. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132>.
2. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1-2 грудня 2016 р. – К.: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2016. – 238 с.
3. Війна на Донбасі. 2014–2016 рр. Збірник наукових праць за матеріалами Другої всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. 20 квітня 2017 р. – К.: НВІМУ, 2017. – 290 с.
4. Використання потенціалу громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1565/>
5. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 527 с.
6. Всеукраїнська міжвідомча науково-практична конференція "Антитерористична операція: передумови, проведення та забезпечення" (2 лютого 2015 р.). Збірник матеріалів доповідей учасників конференції. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 176 с.
7. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.
8. Копанева Е. "Чубаку називали глазами и ушами украинской армии..." // Факты. – 2015. – 20 марта..

9. Левцун А. Динамика массовых настроений: основные тренды // Підсумки 2016 року. Збірник Інституту стратегічних досліджень "Нова Україна". – К., 2016 – С. 67–71.
10. Левцун А. "Лишние люди": само-отчуждение от общества в условиях кризиса перспективы // Итоги 2017 года. Сборник Института стратегических исследований "Новая Украина". – К., 2017. – С. 24–33.
11. Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ: Збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції (Львів, 11-12 травня 2017 року). – Львів: НАСВ, 2017. – 399 с.
12. Потапенко В. Націоналізм як державна ідеологія пострадянських проєктів // Україна: національний транзит. Сборник Института стратегических исследований "Новая Украина". – К., 2017. – С.44–47.
13. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів / В. М. Яблонський, О. М. Балакірева, Т. В. Бельська [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2016. – 72 с.
14. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. редакцією В.П.Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
15. Швеєц Е. Восстание волонтеров: право на обиду [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lb.ua/society/2015/01/21/292809_vosstanie_volonterov_pravo_obidu.html.
16. Шульга О. Суспільство-2016: 12 підсумкових тез // Дзеркало тижня. – 2016. –28 грудня.

References

1. Openness and Transparency in the Activities of Public Unions: the State, Problems, Prospects of Resolution. Analytical note of the National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/> [in Ukrainian].
2. Revival of the Ukrainian Army: Modernity and Historical Retrospective. (2016). Proceedings of Materials of the International Scientific Conference December, 1-2, 2016. K.: Ivan Chernyakhovsky National University of Physical Education [in Ukrainian].
3. Voyna on the Donbass. 2014-2016. (2017). Collection of Scientific Works of the Proceedings of the Second All-Ukrainian Scientific Military-Historical Conference. April 20, 2017 – K.: NVIUMU [in Ukrainian].
4. Utilization of the Potential of Civil Society to Ensure the National Security of Ukraine in Conditions of External Aggression. An Analytical Note of the National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1565/>[in Ukrainian].
5. Vlasjuk, O. S. (2016). National Security of Ukraine: Evolution of the Problems of the Internal Policy. K.: NISS [in Ukrainian].
6. All-Ukrainian Interdepartmental Scientific-Practical Conference "Anti-Terrorist Operation: Preconditions, Conduct and Provision" (February 2, 2015). (2015). Collection of Proceedings of Participants of the Conference. K.: NUO them. Ivan Chernyakhovsky [in Ukrainian].
7. Volunteers' Movement: World Experience and Ukrainian civil Practices: analyst. Add. (2015). K.: NISS [in Ukrainian].
8. Kopaneva, E. (20 March, 2015). "Chubaka were called the eyes and ears of the Ukrainian army ...". Facy [in Russian].
9. Levtcun, A. (2016). Dynamics of Mass Sentiment: Main Trends. Results of 2016. Collection of the Institute for Strategic Studies "New Ukraine". Kyiv [in Ukrainian].
10. Levtcun, A. (2017). "Excessive People": Self-alienation from a Society in a Crisis of Perspectives. Results of 2017. The Collection of the Institute for Strategic Studies "New Ukraine". (pp. 24-33). Kyiv [in Ukrainian].
11. Prospects for the Development of Armaments and Military Equipment of the Land Forces. (2017). Proceedings of the International Scientific and Technical Conference (Lviv, May 11-12, 2017). Lviv: NASV [in Ukrainian].
12. Potapenko, B. (2017). Nationalism as the State Ideology of Post-Soviet Projects. Ukraine: National Transit. The collection of the Institute for Strategic Studies "New Ukraine". (pp. 44-47). Kyiv [in Ukrainian].
13. Yablonsky, V. M., Balakirev, O.M. (2016). Development of Civil Society in Ukraine under the Conditions of Internal and External Challenges. O. A. Kornievsky (Ed.). Kyiv: NISS [in Ukrainian].
14. Gorbulin, V.P. (Eds.). (2017). World Hybrid War: Ukrainian Front. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
15. Shvets, E. Volunteers' Uprising: the Right to Offense. Retrieved from: https://lb.ua/society/2015/01/21/292809_vosstanie_volonterov_pravo_obidu.html.
16. Shulga, O. (28 December 2016). Society-2016: 12 Final Abstracts. Dzerkalo tyzhnya [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.12.2017 р.